

VIGYÁZÓ

A MAGYAR ÖNSZEMLÉLET VÁLTOZÁSA*

– Vázlat. –

A nemzet, melynek a török idők a vérét kiszívták, földjeit parlaggá rontották, elméjét penésszel lepték be, egy jó századot pihent a sors irtózatos csapása után. Közben megmaradt erejét, érdekeit szolgáló politika segítségével nélkül, önmagára hagyva is összeszedte. Szélekre vert népe visszaözönlött a Dunántúlra s az Alföldre, az ország közepébe, s ezzel az ösztönös tettel, a Kárpátmedene súlypontjának az újraelfoglalásával (joggal nevezhetjük második honfoglalásnak), alaposan megcsappant lélekszáma s a közéje vegyített és körülötte megsokasodott idegen népfoltok ellenére is, továbbra is biztosította magának az ország birtoklásában legalább a helyzeti előnyt. Ahol a testi és anyagi felépülésen kívül az elméje is virágozhatott – egy-egy kolostorban, nemesházban, vagy külföldi egyetemen, – ott, ha egyelőre alkotásokra nem is nagyon tellett, legalább az elmulasztottakat pótolta: a korabeli európai műveltséget szívta magába s a történetírásban, irodalomban addig végzett, a szellemi multat tárta fel. A testi és anyagi felépülés és a lelki felelősség úgy hatott rá, mint a tavasz az összeszűkült, vizevesztett, befagyott patakra, mely szétrombolva jégtakaróját s az erdők és mezők új nedveit medrébe gyűjtve, dús áradással a régi folyóvá dagad. A magyarságban is az erők dagadása indult meg, hogy szinte fizikai – ha úgy tetszik: geológiai – törvényszerűséggel újra elfoglalja azt a hatalmi pozíciót, melyet a vést és pusztulást hozó török idők előtt fényes középkorában birtokolt.

E törekvésnek – melyben a legújabbkori magyar történet domináns jellegét látjuk – különböző szakaszai ismerhetők fel.

Az első szakasz egybeesik a nacionalizmusnak s irodalmi vetületének, a romantikának a megszületésével és virulásával. Azal a korról, melyet a felvilágosodás indított el s mely az úgynevezett reformkorban, nemesi vezető rétegünk lelkében s tevékenységében forrt ki. Könnyű megállapítanunk, hogy ez a forrongás lényegileg ugyanazokban a tünetekben jelentkezett, mint a már nagy vonásokban megvizsgált szomszédainknál. Az érzelmi öntudatosulásnak – mert így is nevezhetnők a romantikus nemzeti eszmélkedést, – úgy látszik, a mi európai tájunkon általában azonosak az eredői és szimptomái. A szívet, érezve gyülekező indulatait, egyetlen vágy fűti: minél

---

* E tanulmány szorosan kapcsolódik a tavaszi Termés-könyvben „Romantikus önszemlélet a szomszédágunkban” címmel közölt két tanulmányhoz.

nagyobbnak, hatalmasabbnak látni nemzetét, amelynek tagja. S mivel a nagyságot a kárpáti Európa egyetlen népe, a török időket alighogy kiheverő magyar se találhatta meg a jelenében, valamennyi a múltba fordult. Részben mert a múltban ténylegesen nagy, sőt hatalmas volt (mint például a magyar középkorban), részben pedig mert a türelmes múltba a nagyságot belekölthette, senki sem kérte tőle számon. Már csak az utóbbiból is gondolhatjuk, hogy ez a múlt iránti érdeklődés korántsem a múltat illette; sokkal inkább a mohón kívánt nagyszerű jelent pótolta vele. A hősokeket – bár a múltba festették a tudósok, írók, – a jelenbe várták. Az ő erkölcsükkel, hősiességükkel, kiválóságukkal – igazában a romantizmusban ideálisnak tartott tulajdonságokkal – akarták a maguk korát megépíteni. Országra is olyanra áhítoztak, amilyent bő fantáziájukkal a régmúltban, valamilyen ország-világ előtt tisztelt és rettegett király, vezér alatt rekonstruáltak. Hogy az emiatt lépten-nyomon felbukkanó anakronisztikus szemléletmód sem kutatóban, sem költőben, sem hívő közönségben nem keltett gyanút, ehhez eszet elborító fűtött érzelmekre, azaz kritikátlanságra, a romantikus nacionalizmus lényeges segítőelemére volt szükségük.

Ha észrevettük, hogy a felemelkedni indult magyarságban is, éppúgy, mint szomszédjaiban, benne volt az érzelem szülte, multa alapozott, de jelenre értett, sok anakronisztikus és kritikátlan vonással tarkított nagyságvágy, akkor már – a szomszédaink fölött végzett rövid szemle után – eleve sejthetjük azokat a tüneteket, melyekben ez az érzelmes vágy kifejeződött. Egyébként abban a könnyű helyzetben vagyunk, hogy e tüneteknek – a romantikus magyar önszemlélet elemeinek – az érzékeltetésére csupán egy nevet kell említenünk, a Horvát Istvánét. Jól tudja mindenki, hogy mi a tartalma e névnek s kik állnak a „déli bábos magyarság” e vezéregyénisége mögött. Lelkes őshazakutató táblabírók, akik szinte az egész világot – földrajzi kiterjedésében és történeti múltjában egyaránt – valami bozontos szittya és finnugor őshazával hálózták be, ott is szimatolva az ősmagyarságot és rendkívüli dicsőségét, ahol azt se tudták rólunk, hogy a világon vagyunk. Népszerű történelemtanárok, akik régi krónikáink, okleveleink és hiányos forrásaink előítélettel magyarozott részleteiből – nem egyszer a romantikus kor volgamenti őshazát bejáró, sokat hazudozó kalandorainak tudósításából, – mondaszerű, ködös, de lelkes őstörténetet alkottak. Naív plébánosok és hamvaslelkű költők, akik a világot angyalokra és ördögökre osztották, magunknak lehetőleg az angyali tulajdonságokat tartva fenn, akár lehellestfinom királylányokról, akár hatalmas bajvívó vitézekről, vagy pláne Árpádról, a nagy fejedelemtől írtak, költöttek. Megérné a fáradtságot, ha valaki aprólékosan összeszedné romantikus nemzeti önszemléletünk motívumait s összehasonlítaná a szomszédainkéval. Részleteiben is megvilágosodnék, hogy Árpádnak, Szvatopluknak s Trajánának hasonló birodalom hirdette nevét s hasonló nemes indulatok feszengtek keblében, csak a mellükre tűzött más-más kokárdát az érzelmeiben élő utókor.

Persze a természetéből eredő közös jelenségeken kívül, a befogadók különböző fejlettségi foka szerint, nem egy eltérő tünete,

eredménye is lett a romantikus nacionalizmusnak magunk s szomszédaink között. Alább még szólni fogunk azokról az energiákról, melyek a mi nacionalizmusunkban, korábban élvén ki magukat, nem születtek meg, csak a szomszédainkéban. Előbb azonban lássuk azokat a különbségeket, melyeket mélyebb kultúránknak, nagyobb fejlettségünknek köszönhetünk. Szomszédaink körében hosszú időig vágyakba fojtva keserűsödött el az érzelmi hazafiúság, bennünk pedig merész ívelésű pálya végén a 48-as szabadságharcban imponáló bátorsággal robbant ki. Más kérdés, hogy ezt a szabadságharcot dinasztikus, avult érdekek leigázták. A mi szempontunkból most csak az a fontos, hogy a kor, mely érzelmein keresztül látta jónak gyűjteni az erőt felemelkedéséhez, szerepét közöttünk, a szlovákokkal, románokkal ellentétben, betöltötte: a magyarság, legalábbis nemesi vezetősége, felizzott, mint egy kohó s a belsejében összegyűjtött erővel készenállt a romantikus, nacionális Magyarország felépítésére. Hogy ennyire ki tudtak forni, meg tudtak érni nemzeti érzelmei, ennek bizonyára az az oka, hogy dúsabb gyökerekből táplálkoztak, mint a szomszédokéi. A nagyság, mely után a magyarság vágyakozott s melyet a multban keresett, nem agyrém volt csupán, hanem valóság. A feléje fordulás így nemcsak irreális illuziókat teremtett, mint szomszédaink esetében, hanem kapcsolatokat is egy aktív, régi korrallal, melynek rengeteg ösztönzése, hagyománya, sőt intézménye nyúlt át a jelenbe. Ez különösen akkor tűnik a szemünkbe, ha meggondoljuk, hogy a szlovák és román nacionalista álmódók mögött milyen lassan, nehezen nőttek – mert szinte a semmiből kellett nőniök – a gyakorlati nacionalisták, a kivitelezők, az álmok valóraváltói; még századunk elején is alig-alig volt belőlük, nemhogy a mult század derekán. A mi ábrándjainkkal azonban együtt támadtak mérnökeink, gazdaszaink, s míg kalandoroknak naívvul elhittük, hogy a Kuma-parti őshazában ősmagyar városokat s ízes beszédű magyarokat találtak, addig a Tiszát szabályoztuk, a Lánchídat építettük, nemes fajtájú lovakat tenyésztettünk, a Vaskapu sziklái robbantottuk, a külföldet jártuk mohón, tanulni vágyva. A sors fel nem mérhető kegyetlen csapása volt, hogy ez a tevékenységi láz munkásszerszám helyett csakhamar kardot volt kénytelen forgatni s az elveszett harc után hosszú szünetre kárhoztattatott, vagy emigránsok ezreiben (nyilvánvalóan éppen a romantikus nacionalizmus megszállottaiban, élcsapatában) aludt ki. De most csak azt a tényt értékeljük, hogy a reformkorban s 48-ban lánggra lobbant s nagy izzással égett. Ezzel hasonlatosak lettünk az indulatbajott emberhez, aki dühét heves kitörések között kiadja, majd letörölve homlokáról a verejtéket, lassan újra visszanyeri egyensúlyát, megnyugodik. A romantikus nacionalizmus, miután a lelkeket, meg rázkódtatta abban a legnagyobb élményben, melyet előhívni képes: a romantikus álmok megvalósíthatásának az élményében, megtette kötelességét s társadalmunk némely elmaradt részeitől eltekintve, leszűrődött, megjózanodott bennünk. Szomszédnépeinknél azonban nem tudott felszínre törni; ott élt még sokáig duzzogva, lefojtva a lelkekben, mint egy makacs, elszánt lakó, akit nem lehet kilakoltatni. Talán azért is lett közöttük olyan marcona, mogorva természetű, inkább hajolva mindig a dühre, mint a megnyugvásra.

Nem tudhatjuk, hogy a romantika forró levegőjében gyűjtött sok erő milyen mértékben járult hozzá a szabadságharc leverése s a két évtizedes kényszerű pangás ellenére is nagy szívósággal ki-harcolt 67 utáni nacionalista országglásunkhoz, egykori hatalmi állapotunkba való emelkedésünk következő stációjához. Annyi bizonyos, hogy – bár ezt még alig mértük meg – igen nélkülöztük a 48-ban félretolt erőinket, a sok itthoni és külföldi emigrációba kényszerített tehetséges magyart. Az erőszakos cenzura fejlődésünket számtalan mozzanatában zavarta; ezt már csak abból a rengeteg jogos vádból, panaszból és éles kritikából is kiolvashatjuk, mely a 67-es dualista Magyarországot állandóan éri. Mindennek ellenére azonban el kell ismernünk, hogy ez a kor, lényeges tetteiben és törekvéseiben a romantikus nacionalista elképzelések gyakorlati leszű-rődése volt.

Ha a 48 előtti önszemléletünket délibáb-elmosódottságúnak, bizonytalanságúnak tartjuk, a 67 utánit élesen körvonalazottnak kell mondanunk, miként tiszta égen a báránnyfelhőt. A kutató szem, mely a térben kereste a magyarság helyét, Karthagótól és a Finn-öböltől Ázsia belsejéig számtalan helyen csapongva, a tudósokra hagyta az őshazát s megállapodott az azonkorbéli hazánál, a Kárpátok koszorú-jánál és észrevette a földrajzi egységre épített országot, melynek természetes határai, védőfalai között a sík és hegyes terü-letek szerencsésen egészítik ki egymást s nagy gazdasági felemelkedés alaptényezői. S a megérző agy, mely addig mindent a dicsőség mezébe öltöztetett, ha egyszer magyar volt, a mult erényei közül kibogozta a történeti küldetést, melyet az ország vezetői s népe az idők folyamán betöltöttek. Meglátta, hogy úgy állt az ország a latinos műveltségű, nyugati keresztyén Európa határán, mint egy bástya, mely ugyan többször megrokkant a ránehezedő csapások súlya alatt, de köveit mindig újra tudta rakni. Megérezte, hogy ennek feltétele valami magyarságba oltott politikai tehetség volt, mely a legveszélyesebb helyzetek között is meg tudta tartani az egyensúlyt Európa e mozgalmas, többirányú erő összeütközésében fekvő részén. Mindebből érthető, hogy a kárpáti népben fennelt a meggyőződés – s ez a romantikus nacionalista korszak legéríntetlenebb rekvizituma 67 után, – hogy magyarnak lenni dicsőség, előkelő helyzet. A remény az volt, hogy ezt – megtanítva nyelvünkre, kul-túránkra őket – az ország valamennyi idegen lakosa is belátja, ezért magyarrá igyekezik válni, s így Magyarországból népíleg is egységes magyar nemzetállamot sikerül gyúrni. Olyat, amilyen a mohácsi vész előtt volt, s amilyent a nyugateurópai államok szerencsésebb körülmények között már előbb megalkottak. A gondolat azonban sokkal kifinomultabb, elméletíbb volt, semminthogy e tájék reálisabb, durvább tényei között megvalósulhatott volna. Meglepő, hogy szom-szédaink, a románok, a 67-es Magyarország mintájára, mégis nem-csak a földrajzi egységet vélték 25 éve kapott országukban felfedezni, s nemcsak ugyanazt a történeti küldetést próbálták belemagyarázni multjukba, amit a magyarságnak szánt a sors (amint ezt már meg-vizsgáltuk), hanem népíleg is egységessé akarták erőszakolni Nagy-romániát. Eltekintve attól, hogy erre történeti jogcímük nem volt,

mint nekünk, magyaroknak, akiknek a török idők előtt már létezett ilyen egységes népű országunk, s csak ezt akartuk újra visszaállítani – nem tanultak a mi esetünkből, mely megmutatta, hogy hasonló vállalkozás európai, emberi eszközökkel – feltéve persze, ha eleve nem a szurony erejével akarják azt keresztül vinni – már egy fél-évszázad előtt is megkészt.

Hogy nem sikerült 67-nek az egész országot magyarrá tennie, ennek az volt az oka, hogy nem-magyar népei nem éltek már többé olyan lelkiállapotban, melyben nemzeti koncepciókat – mint régebben még – akadálytalanul átvehették volna. Már évtizedek óta ott terjedt bennük a maguk külön nemzeti koncepciója, melyet mind nagyobb dobbal hirdettek az egész világon. Sikerük a világháború végén a legvérmesebb reményeket is túlszárnyalta. Országunk hihetetlen mértékű megcsönkítésével – azt hihetné az ember – egyszer s mindenkorra megakasztottak abban a törekvésünkben, hogy újra megépítsük középkori hatalmunkat. Az utolsó száz évben végzett teljesítményeink azonban, úgy látszik, tartóssá tették meggyőződésünket (amit még a legkicsinyhitűbb percekben sem adtunk fel), hogy a magyarságnak a hatalom a legnagyobb produktuma, nagyobb talán irodalmánál is. S erre a hatalomra a magyarságnak s Európa kárpáti részének egyaránt szüksége van, mert vele emberi értékek stabilizálódnak s dolgok értelmüket kapják meg.

Nézzük meg, hogy a magyarság az utóbbi időben milyen indokok alapján tartotta magát erre a hatalomra méltónak, azaz mint szemlélte önmagát. Két ellentétes táborot mutatunk be, melyben polarizálódott minden eddig elmondott, vagyis amit a nacionalizmus értelemmel és értelemmel láttatott meg a magyarságban.

Az egyik tábor az érzelmi magyaroké, a turanistáké. Állásfoglalásuk végtelen egyszerű: mivel igen derék magyarok akarnak lenni s mivel ezt az eszközzel nem, csak az érzelmükkel tehetik, forró szívvel azt tartják, hogy a magyar a legdicsőbb nemzet a világon. Ebből egyenesen következik, hogy a Kárpátok között csak ő jogosult hatalomra. Ez számukra elintézett kérdés, így nem is érdekli őket (némelyikük bizonyára nem is vette tudomásul, hogy határaink nem érnek körbe a Kárpátokig), s szemüket, nacionalista hevük ébrentartása érdekében, a véleményük szerint legdicsőbb időkre, az ősmagyar korra vetik, a honfoglalás előttre. Mindazt ugyanis, amit ezen innen alkotott a magyarság, meglehetősen lenézik. Nyugateurópában megfontónkat látják, annál nagyobb áhítattal fordulnak Kelet felé, Turán síkja felé, melynek minden pontján otthonosan érzik magukat, ha nem a dicső származású magyarság, akkor az előkelő turáni rokonság jogán, mely Ázsia túlsó feléig, a japánokig ér. Azt állítják, hogy a turáni népek már fejlett kultúrával rendelkeztek, amikor az európai népek csak gyerekcipőben jártak. Ennek bizonyosságául könyveiket tüntetően a turáni könyvnyomtatás ezeregynéháyszázadik évében nyomtatják s szelvében propagálják ősi rovásírásunkat, mellyel latin betűnket akarják kiszorítani. Emberi ideáljait Attilával kezdődően az ősi korból választják, éppúgy, mint – ahogy hiszik – keresztnevüket, bajuszukat, zsinóros ruhájukat, fókusukat. Fantáziájukat a

steppék határtalan messzeségével tágítják: politizálni csak birodalmi távlatokban tudnak, meghitt álmuk s kifejezésük azért egy meghatározatlan, de annál hatalmasabb (ős)magyar birodalom.

Nem nehéz rájönnünk, hogy a turanisták eme körvonalazott szemléletmódja a százévelőtti romantikus nemzeti szemléletmód öröksége mellett tartott ki, a homályos őshaza, a dicső őstörténet és a magasztos magyar tulajdonságok mellett, s szintén kritikátlanul. Benne állandósult az a dinamikus érzelm, melynek heve a nemesi reformkorban a levegőben is ott parázslott s mely úgy kívánja a nagyságot, a dicsőséget s a nemzeti színűre festett dolgokat, mint tikkadt föld aszályban az esőt. Alapfeltétele az a hit, hogy mindjárt nagygyá és hatalmassá válik egy nemzet, ha ezt sokszor elmondják róla. A tünet igen ismerős, analógiájáért nem kell messzire mennünk. Szomszédaink, a románok, a szlovákok – amint ezt meggyőzően láthattuk, – ugyanígy állandósították heves romantikus nacionalista érzelmeiket, szemléletüket s ugyanígy ismételték dicső voltukat. A turanizmus, avagy az állandó dicsőség így testvérjelensége a román dákóromanizmusnak és a szlovák Szvatopluk-Cirillo-Methodizmusnak. Már régóta feltűnik, hogy az egyik Délkelet-Európa kutató német folyóirat milyen örömmel csap le minden ilyen megnyilvánulásra. Amellett ugyanis, hogy rajta keresztül a saját vágyaink útján Ázsiába utalhat, nacionalizmusunkat az egyéb délkelet-európai népek mitikus, romantikus nacionalista elképzelései közé sorolhatja. Azaz nem kell különbnek tartania bennünket szomszédainknál.

Hogyan lehetséges az, hogy önszemléletünkben, mely általában együtt haladt az idővel, meg tudott maradni egy ilyen jórészt maradi gondolat, ha nem is dicsekedhetik azzal, hogy szellemi elitünkéből toborzódnak a hívei. (Abban, keletkezése idején, már elvégezte hatását). Némi megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a jelenség nem szellemünk, hanem társadalmunk körébe tartozik. Középosztályi rétegünknek tetemes része ugyanis (jórészt a száz év előtti vezetőréteg, a nemesség s a hozzá hasonlítottak utódai) lemondva a haladás igényéről, nem vállalta a haladás fáradságait s lustán beleragadt abba a lelki milióba, melyet száz év előtt formált meg magának. Ezt nemcsak turáni szemléletének egyes elemei árulták el, melyek régi táblabíró agyakban születtek meg (például az őshaza és az ősmagyar műveltség megbízhatatlan adatai), vagy romantikus költők fantáziájában keltek életre (mint a derék ősmagyar jellemek és nevek), vagy egyszerűen az egykori nemesi életforma külső maradványai (pld. a zsinóros ruha, stb.), de életformájának nem egy mozzanata is erről tanuskodik, – amint azt társadalmunk figyelői nálunk pontosabban is leírhatják. Tagjai görcsösen ragaszkodnak ma is a cigányzenéhez s az alkalmakhoz, amikor muzsikáltathatnak maguknak: Bartókot, Kodályt nem értik, csúfolják, szidják. Olvasmányaik csúcsa Jókai. Amit ő utána írtak, azt nem olvassák, legfeljebb elítélő közhelyeket tudnak róla. Képekben, szobrokban csak a milleneumi stílust állhatják, azaz történeti alakok ábrázolását díszben, pompában; minden mást ízléstelennek és művésztelennek tartanak. Színházban, moziban manapság is csak a Kisfaludy Károly darabjainak angyal-ördög pro-

blématikája szórakoztatja őket. Erkölcsük is a biedermeier világából való: látszat szerint erkölcsöseket, nem lényeg szerint, ünnepélyeken lelkesen, hazafiasan szónokolnak, miként elődeik, a régi nemesi világ. Amint azonban napjaik meg vannak számlálva, ugyanúgy fog elmulni velük együtt turanista szemléletmódjuk is, melyet – ideig-óráig – nem szellemünk, hanem egyes társadalmi rétegeink renyhésége tart fenn.

A másik, merőben ellentétes tábor az értelmes magyaroké. A borzalmas országcsönkítést ők sem tekintették halálos csapásnak arra a törekvésükre, hogy újra megszerezzük középkori hatalmunkat. Nézetük azonban az, hogy politikai hatalmunkat kultúránk hatalmával kell felcserélnünk. Ajkukon a magyar kultúrfölény szinte jelszavá lett. Szerintük kultúrfölényünk biztosítja vezető szerepünket a kárpáti Európában.

Szinte hihetetlen, hogy ez a józan, okos állásfoglalás milyen óriási mértékben finomította kultúránkat, az életünkkel, lakóhelyünkkel foglalkozó vizsgálódásokat milyen higgadtan emelte ki a nemzeti romantika bűvköréből, önmagunkról való ismereteinket mennyi sallangtól tisztította meg. Fegyelmükkel és módszerességükkel a legkülönbözőbb önismereti tudományágakban s az intuición legszélesebb területén eleddig nem tapasztalt finomsággal állapították meg, hogy mi a magyar, mit végzett a múltban, mi a küldetése, jelentősége.

Az eredményeiből kialakult magyar nemzeti önszemlélet – krikristályosodása a 67-es Magyarország önszemléletének – jól látja nemzeti erényeinket és hibáinkat. Azt is látja, hogy alkotásainkban mi a magyar jelleg s igyekszik összefoglalni a magyar lélek jellemző vonásait. Meg tudta állapítani, hogy milyen lelki tulajdonságok birtoklása jelenti a magyarságot. Leginkább természetesen politikai érzékünk megnyilvánulásai érdeklik. Ezeket kutatva, megvilágította a történelmi Magyarország legmélyebb értelmét: Európa e táji egységén megteremteni és megőrizni azt a lelki egységet, mely e földrajzi tájat önálló történelmi tájjá minősíti.

*

E magyarságképek közül a legjózanabb keltett bennünk maradó visszhangot, de az sem elégített ki teljesen, mert úgy éreztük, hogy önszemléletünk nem fejlődött, nem tágult ki az élet új tanulságaival, tényeivel, s nem kereste azokat az új feltételeket, amelyek mellett a magyarság újra vezetőszerephez juthat Keletközépeurópában. Önszemléletünk ilyen irányban való megváltozása, úgy látjuk, folyamatban van s éppen e folyamat okairól kívánunk szólni az alábbiakban.

A folyamat megindítója a nacionalizmussal való bizonyos elégedetlenség. Megfigyelhetjük ugyanis, hogy a nacionalizmus, bár mint friss eszme, óriási lélegzetvételhez segítette a magyarságot, előregedve a szerencsétlenségek sorozatát zúdította ránk. Mert ha nálunk előbb is hatott s így előbb is részesültünk áldásaiban, szomszédnépeinkben s nemzetiségeinkben végül is – a mi kárunkra – hatalmasabb, feszítőbb energiákat hozott a felszínre. Az ős-

és rokonságkutató lázban például, bár kiterjedt rokonságot kerítettünk magunk köré, gyakorlatban magunkra maradtunk: erőnket mitsém gyarapította, hogy a finnekkal, vagy zürjénekkal, vagy különböző türk népekkel éreztük magunkat együvé tartozónak. Nemzetiségeinknek, szomszédnépeinknek öntudatát ellenben egyszerre kimondhatatlanul gyarapította az a felismerés, hogy százmillió európai nemzeti közösségekhez, a szláv vagy latin népközösségekhez tartoznak. A kisszámú szlovákok a romantikában egyszeriben egy közel százmillió nép, a szlávok tagjainak érezték magukat, s öntudatuk ennek megfelelően növekedett, s ma is, sok esetben, százmillió nép szemével néznek önmagukra. De felhozhatjuk példának a románokat is, akiknek a közös eredet, a latinitás révén sikerült jóbarátságot kötniük – s mennyi hasznuk származott ebből! – a franciákkal, sőt – ami kevésbé ismeretes előttünk – az olaszokkal is.

A fentiek alapján könnyen megérthetjük, hogy a nacionalizmus szomszédainknak több erőt adott, mint nekünk. S ez ellen mit tegyünk: felhevítsük szívünket, mint a turanisták, vagy mint a szomszédok s abban tülekedjünk, hogy ki tud gyűlölködőbb sovinszta lenni? Ennél sokkal érettebbek vagyunk már, a szomszédok friss nacionalista hevét különben sem tudnók soha túlszárnyalni. – Vigasztalódjunk kulturfölényünkkel, várva, hogy a sors ezt kellőképpen figyelemre méltassa? Ehhez azonban legalábbis az kellene, hogy e kulturfölényről ne csak mi magunk tudjunk, hanem megnyilvánulásain keresztül tudomására hozzuk a világnak is. De ez ma alig lehetséges, mert a szomszédok a legaljasabb emberi műfajt, a propagandát állítják vele szembe s a világ a betűk s könyvek gyanús özőnének, melyben értékek s förtelmes hazugságok járulnak az emberi ítélőszék elé, nem tud többet hinni. – Szomszédaink nacionalista erőfölletével szemben a Szent István-gondolatnak, a Pax Hungaricanak az utóbbi időben tapasztalható erőtlensége is meggondolkoztat, bár ennél magasabbrendű politikai gondolatot nem lehet Európában találni. Meg kell tehát állapítanunk: nemzeti eszménknak, mely századokon keresztül fogta össze a Kárpátok népeit, a nacionalizmus korában veszedelmes, fölényben lévő ellenfelei támadtak.

De belül is elégtelennek bizonyult. Gondoljunk például legjelentősebb, finoman megfogalmazott tételére, hogy magyarnak lenni lelki magatartás dolga s így a magyarság: tudatos lelkiesség. Bár ezt a tételt magunkra nézve természetesen igaznak ismertük el, nem egyszer bosszankodtunk is hallatán. Korántsem azért, mert eszerint magyar lehet a zsidó is, sváb is; ha ezek tényleg magyar lelkiességet vesznek fel, azaz magyarokká válnak, ennek, mint nemzetünk hódító ereje bizonyítékának, csak örülhetünk. Azért bosszankodtunk, mert ez a megfogalmazás nem törődött a gyimesi csángókkal s egyéb, tudatosság szerint nem, de népiségük szerint magyar néprészeinkkel. Látnunk kellett, hogy önszemléletünk csupán a magyar elit, a magyar nemzeti eszmében öntudatosult réteg önszemlélete s nem igyekszik magába ölelni az egész magyarságot. Pedig önszemléletünknek az egész magyarságra való kiterjedését nemcsak lelkiismeretünk, a szociális igazságosság terjedő gondolata, meg a szomszédaink részéről ránk nehezedeő nagy nyomás elleni védekezés

követelte mind sürgetőbben, hanem a történelmi haladás világos felismerése is. A magyar társadalom történetében jól kivehető ugyanis egy állandóan feltörő, mozgó erő, mely társadalmunk rétegeit egymásután emelte fel a nemzetbe, a tudatos magyarságba. Ez a folyamat akkor kezdődött el, amikor az árpád-házi karizmatikus királyok mellé, akik az alattvalók szinte teljesen osztatlan tömege felett állottak, felemelkedtek ennek a tömegnek bizonyára legtehetségesebbjei, főnemeseink ősei. A folyamat nem állt meg: következő rétegnek a köznemességet emelte fel a nemzetbe, előbb a középbirtokosokat, majd a kurtanemeseket is. Ezután a polgárság következett volna soron, de ez a kisszámú s jórészt idegen eredetű réteg nem tudott önállósulni, hanem – sajátos magyar fejlemény – a köznemességhez, a dzsentrihez asszimilálódott. A polgárságnak ez a tulajdonképpeni kimaradása a magyar társadalmi osztályok egymásutáni felemelkedéséből azonban nem bolygathatja meg a felemelkedés rendjét. Korunkban a jobbágyok s az egyéb nem-szabadok utódai következnek: a parasztság és a munkásság. Mindezt ma már nemcsak a társadalomtörténet tanulságaként, hanem a parasztság és a munkásság megmozdulásaiból is látjuk. Követeik: íróik, szószólóik már közöttünk is vannak, hogy előkészítsék a legalsó és leghatalmasabb réteg felemelkedését is a nemzetalkotó társadalmi osztályok közé.

Hogy mennyivel teljesebbé fog válni önszemléletünk, ha a magyarság összes, legalsó rétegeire is kiterjed, ezt már most sejthetjük egy új tudományágnak, a népiségtörténetnek az eredményeiből, melyeket az a magyarság minden rétegére kiterjedő kutatásaiból szűrt le. Rövidlátó marakodók ugyan szembeállítják a népiségtörténetet a legfinomabb és legmegérzőbb kutatási móddal, a szellemtörténettel, pedig éppen kiegészíti és teljesebbé teszi azt. Ezt legjobban önszemléletünk alakulása mutatja. Mondottuk, hogy a szellemtörténet által olyan szépen megfogalmazott magyar nemzeti eszme korunkban gyakorlatilag erőtlenné mutatkozott. Elitünk a szentistváni gondolatba zárkózott. Újabb erővel a népiségtörténet töltötte meg a szentistváni gondolatot. Amint ugyanis népünk történeti szállásterületét, települését kutatta, világosan kitűnt, hogy országunk eredetileg majdnem teljesen magyar népiségű volt s ennek nyoma, a történeti tények mellett, helyneveinkben ma is felfedezhető. S bár a török idők hatalmas pusztítást végeztek a magyar népi állományban s szaporodását is megakasztották, és bár állandóan szívárogtak, sokszor tömegesen özönlöttek, tervszerűen telepítettek közénk az idegenek, még ma is ott található a magyar nép a történelmi Magyarország legfontosabb helyein, kulcspozícióiban: a sík és dombos vidéken, az Alföldön és a Dunántúlon, a Kárpátmedence súlypontjában; a hegyes vidékek folyóvölgyeiben, medencéiben, tehát a Kárpátokig húzódó legfontosabb erekben, mintegy az országot tartó vázákban. Korántsem kényszerülünk tehát igényünket csupán eszmei fennhatóságunk, egybefogó és kormányzó tehetségünk alapján fenntartani Szent István országára. Népünk ennek az országnak a fontos helyeit mai nap is mindenütt megszállva tartja s így természetes erejéből is magától értetődő birtoklója a Kárpátok által körülfogott országnak.

Lássunk erre példát egy olyan területről, mely népi szempontból a legveszélyeztetettebbek közé tartozik.

Erdélyről van szó, melyet a románok számbeli fölénye alapján a világháború befejeztével Romániához csatoltak. A két merőben ellentétes települő-természetű népnek sohasem volt egy pontosan meghúzható érintkezési vonala, érintkezései óriási területen, az első világháború utáni Románia szinte egész területén zajlottak le. A magyarság, mint síkföldi állattenyésztő, földművelő és lovas-harcos nép, úgy nyomult előre, mint a víz. Az Alföldről a folyóvölgyeken özönlött be Erdélybe s a medencékben terpeszkedett el. A folyóvölgyek és a medencék még a Kárpátokon kívül is vonzották, s Szörénységben, Havaselnén, főleg Moldvában a hegyeken túli részek síkjait is megülte. A románság viszont, mint főleg hegyipásztor nép, úgy haladt előre, mint a szél, mely a hegyeket befújja. Ezért tudott a szélcsendes völgyeket lakó magyarok fölött a Kárpátokon, a bihari hegységben s messze, Máramarosban is elterjeszkedni. A két nép tehát nem egymás mellé, hanem két rétegben egymásra telepedett: alul a magyar, felül a román. Márpedig alul, a völgyben, mindig ütemesebb az élet, fejlettebb a kultúra. Az Erdélybe özönlő magyarságot a völgyek megszállására predestinálta kultúrájának fejlettebb foka, az Erdélybe szivárgó románság pedig állataival a hegyekbe szorult. A völgyekben lakó magyarság jelenléte tette egyáltalán lehetővé a románság számára, hogy Erdély hegyeiben életheletőséget találjon magának. Az önellátó magyarság meglehetett, mint ahogy meg is volt, románok nélkül; a románok csak ezzel a völgykultúrával való együttélésben találhatták meg életfeltételeiket. Ez döntő módon határozta meg a két nép későbbi fejlődését. A magyarok élete ütemesebb, fejlettebb maradt, mint a románoké s ez utóbbiak kultúrélete leginkább ott alakult ki, ahol magyarok kötötték őket síkságokhoz, vagy ahol magyarok mellé, illetve helyére, a völgyekbe telepedtek. A magyarság tehát Erdély legfontosabb helyeit birtokló, kultúraalkotó, gazdaságteremtő települője. S mint ilyen, kezében tartja a jövő zálogát. Ezért tarthatjuk biztosnak a magyarság helyzetét Erdélyben a románok számbeli fölénye ellenére is.

Mindezt azonban már egy új s jövendő korunkban, – a nacionalizmust felváltó szocializmus korában döntő szerepet játszó gondolat, a minőség gondolata alapján állítjuk. Figyeljük meg, hogy a nacionalizmusnak a nemzetek értékelésében, akármennyire meglepő is ez, a legfőbb szempontja a lélekszám volt, tehát mennyiségi szempont. S ez annál tragikusabban érintette az egykor száma szerint is fölényben lévő magyarságot, mert még alig alélt fel nagy pusztulásából, amikor már dult Európában a nacionalizmus nagy szaporodási csatája. Ez a völgyek fölött, a hegyekben megbújt s egészségesen vegetáló románoknak pl. jobban kedvezett s így szaporodtak el Erdélyben – Románia számára. Mindennél világosabb azonban, hogy az elkövetkezendő kor, a népek minden tagját az öntudatos és igazságos életbe emelő szocializmus, nem állhat tisztán mennyiségi alapon, hanem a minőséget is tekintenie kell. Azaz az egyes népi közösségeket nem pusztán létezésükben fogja értékelni, hanem a feladatok szerint, melyek rájuk várnak s melyeket elvégeznek. Abban

senkisé is kétkedhetnek, hogy például a Kárpátmedence nagy városodás és iparosodás előtt áll. A földünkben található s mindezekig kihasználatlan sok nyersanyag, a gépesedés, a városi higiéné, szóval a nagyobb civilizáció – reméljük, hogy a nagyobb kultúra is – beáll az ittélő népek felemelkedésének szolgálatába. S ennek a folyamatnak az irányítója csak a magyar lehet, a Kárpátmedence síkjainak s völgyeinek a lakója s ezért fejlődésének letéteményese. Megfigyelhető, hogy milyen kifejlett népünk technikai érdeklődése. Közvéleményünkben szinte legendák terjednek arról, hogy milyen ügyesen bántak a magyar baka a tankokkal s egyéb hadigépekkel, melyben nemcsak a tény, hanem a legenda is fontos. Erdélyben már nagytömegű magyarság él városokban s áll az ipar, a gyár szolgálatában. A székelyekről pedig köztudomású, milyen készségesen iparosodnak. Románia felépítésében már régóta meglehetősen nagy részt vállaltak, tisztán adottságból, megszerzetlenül is. Megszervezve meg éppenséggel rájuk lehet építeni Erdély jövő iparát, gyárosodását. Mellettük s Erdély magyar városainak dolgozói mellett kénytelen-kelletlen lemaradnak a még ma is nagy tömegben pásztor és paraszt románok, természetesen nem a magyarok mellett a románok, hanem a fejlettebb készségű dolgozók mellett az elmaradottabbak. A magyar-román viszony végül is, úgy hisszük, ebben az aspektusban fog mutatkozni.

Valószínűleg többi nemzetiségeinkkel is hasonlóan alakul viszonyunk. Keletközépeurópában a mi kultúránk, zenénk, irodalmunk, művészetünk gazdagodott meg legjobban alsó rétegeink művészi, gondolati és élményi elemeinek tudatosításával és ami fő, e rétegeknek olyan képviselői támadtak, akik hűek maradtak társadalmi osztályukhoz (s így az jobban hihet bennük, biztosabban emelkedhetik utánuk), s akiknek gondolatai megtermékenyítik az egész magyar szellemet. Ez nem szubjektív megítélés, nem is romantikus nacionalista dicsekvés. Mégcsak nem is a magyarság tehetségesebb voltának a dicsérete, legfeljebb szerencsésebb helyzetéé. Mert gondoljuk csak meg jól azt a társadalmi helyzetkülönbséget, melyben mi s nemzetiségeink évszázadokon keresztül éltünk. Nemzetiségeink számára csak zárt paraszti, jobbágyi sors adatott; nemeseiket, tehetségeseiket, akik ebből a sorsból kiemelkedtek, rögtön magunkba öleltük. De ezen felül a mi népünk helyzete, akármennyire is kegyetlen volt az újkorban, mégsem volt nemzetiségeinkéhez hasonlóan vígasztalan. A kisnemesség s a jobbágyosság határai nem egyszer összefolytak s számtalan nem-szabad magyarnak akadtak szabad magyarok a rokonságában. S ezeken keresztül nemcsak tájékozódni lehetett a magasabb szinten folyó nemzeti életről, hanem művelődési és gazdasági értékekhez is lehetett jutni, azaz: nálunk nagyobb volt a társadalmi fejlődés lehetősége, mint a szlovákoknál és a románoknál. Ennek haszna meg fog mutatkozni. A bennünk lévő szociális erőttöbblet biztosan győzedelmeskedik szomszédaink fentebb vázolt nacionalista erőttöbbletén.

A felvetett tények, melyek végső fokon önszemléletünk változását fogják eredményezni, magának az életnek a változásával állnak összefüggésben. S ez nagyon fontos. Hogy önszemléletünk az

élet változásaihoz hozzáigazodik, ez újból szellemünk elevenségét bizonyítja. A változástól a magyarságnak nincs mit félnie. Korunk változása – minden jel azt mutatja – bizonyosan a magyarság javát szolgálja. Láttuk, hogy szomszédaink mennyire öröknek, állandónak, változhatatlannak szeretnének feltüntetni mindent, hatalmukat, nagyságukat s a nacionalizmust, mely őket hatalomhoz s nagysághoz juttatta. Ha ezek a dolgok valóban mind állandóak volnának, a magyarság nem sok reménnyel tekinthetne a jövőbe. De az élet, ismételjük, változásban van. Ennek a változásnak a legfőbb jegye: a nagyszámú alsó rétegek öntudatosulása, felemelkedése a nemzet életébe. Abban a folyamatban, mely a nacionalizmus elhalványulása és a szociálizmus megerősödése közben megy végbe, nemcsak a felemelkedő rétegek mennyisége fontos, fontos minősége is. S mindez záloga annak, hogy a magyarság, melyet a nacionalizmus szemléletében, elsősorban a nemzeti eszmében öntudatosult felső réteg jelentett, népe mennyiségével és minőségével megerősödve (s ezt önszemléletében is kifejezésre juttatva), az eljövendő szociálizmus korában újra hatalmat szerez Európa e részén. Ez a magyar szociálizmus példa lesz minden itt élő népnek.

MIKECS LÁSZLÓ